

Komenského dílo je svědectvím vysoké a na tehdejší dobu moderní úrovně ideologie české předbělohorské společnosti s její koncepcí obrany práv jednotlivce proti útisku a široké náboženské tolerance. Současně je dokladem možnosti dalšího rozvoje české předbělohorské kultury, které se však po bitvě na Bílé hoře mohly uskutečnit většinou jen v exilu. Všenáprava a celé dílo Komenského znamená vlastně filozofické dovršení české husitské reformace a humanismu v sepětí s perspektivním evropským myšlením a kulturou.

Komenský jako inspirátor učitelů dějepisu na základních školách

Jitka Měřinská

Myšlenkový odkaz J. A. Komenského byl sice v minulých desetiletích proklamován, ovšem nebyl plně a upřímně uskutečňován. Komunistická výchova, již bylo naše nedávné školství poznamenáno, stála na principu třídní nenávisli, zatímco výchovné principy J. A. Komenského jsou postaveny na lásce, mravnosti a humanismu. Tento výrazný protiklad byl příčinou nesprávného a neúplného pochopení myšlenek J. A. Komenského. Teprve nyní můžeme pedagogický systém J. A. Komenského postavit do správného světla, teprve nyní můžeme navázat na masarykovské pojetí odkazu J. A. Komenského a uvádět ho v život.

Dovoľte, abych se zaměřila na některé obzvláště palčivé problémy našich sboroven a tříd.

Vedou se spory o vážnost učitelského povolání, o autoritu učitele. Dost možná, že všechny rozvášněné debaty mají ten prostý podtext, že všichni cítíme, že je to právě morálka, již se nám nedostává. Učitelé žili donedávna v područí přikázané marxistické ideologie, v područí strachu a ne všichni mají odvahu tuto trpkou a nedůstojnou skutečnost si přiznat a začít mravní obrodu nejdříve ve své vlastní duši.

Dopřejme sluchu výrokům J. A. Komenského a snad budou mnohá nedorozumění smířena. "Začněte být na sebe přísní, abyste jednou mohli sklízet sladké plody." "Vychovávat děti znamená vychovávat sebe."

Doposud jsme znali osobnost J. A. Komenského jako pedagoga, spisovatele, filozofa, reformátora, méně už jako humanistu a téměř vůbec ne jako teologa. Dokonce v mnoha vydáních Komenského pedagogických děl byly kapitoly o výchově ke zbožnosti prostě a jednoduše vynechány. Tak nešetrně a

násilně se zacházelo s Komenského dílem. Pro věřící lidi - a není jich v našem státě málo - je nepochybně podstatné, že J. A. Komenský pokládal za il veškeré výchovy přípravu jedince na život věčný. Komenský doslova říká: "...vezdejší život není než příprava na život věčný ... blaze tomu, kdo zdravou, dobře vyčištěnou duši odsud vynese". Avšak i ateisté mohou mít z teologických vývodů J. A. Komenského svůj zisk. Humanizující prvky křesťanství mají nadčasový a obecný dosah.

Jako značně problematický se v současné době jeví předmět dějepisu. Nové učebnice ještě neexistují, historiografie dítě nestačila vše zhodnotit nebo přehodnotit, učitelé si pod váhou zodpovědnosti někdy počínají dosti bezradně. A i v tomto směru je užitečné zamyslet se nad některými radami, které nacházíme v díle J. A. Komenského. Mnohdy žasneme, jak aktuálně nám znějí slova tohoto našeho pedagoga.

Např. každé dítě má dle "Informatoria školy mateřské" pojmout do svého historického povědomí vzpomínky z vlastního života. Tento postřeh je přímo alarmující pro naši současnost. Revoluci r. 1989/90 prožívaly děti spolu s dospělými. Děti prožívají události rychleji než dospělí. Zanedlouho budou pro ně tyto jejich revoluční "zážitky dávnými vzpomínkami. Pečujme o tyto vzpomínky našich žáků, upozorňujeme je na to, že byli svědky historie, snažme se uchovávat v dětské paměti tyto zážitky, aby mohly být jednou osobně předávány dalším generacím. I v tom totiž spočívá historické poslání učitele dějepisu i každého jeho žáka.

Kritérium pravdivosti je zásada, kterou J. A. Komenský povyšuje přímo na zákon. V dějepisu je nutno pravdu ctít v každém slově, netze s ní koketovat, protože dříve nebo později pravda stejně pronikne svou vlastní sílou. To jsou zákonitosti, které netze obejít. J. A. Komenský radí: "Neskřývat před žáky nic z věcí, které vědět mají". V těchto slovech J. A. Komenského je obsažen přímo návod k postupu při současné výuce dějepisu. Pravda o Masarykovi, pravda o Gottwaldovi, pravda o vzniku Československa r. 1948, pravda o okupaci Československa r. 1968 atd. To vše mají naši žáci přesně vědět. To vše mají učitelé za povinnost podávat a vysvětlovat žákům pravdivě.

J. A. Komenský se ve své Didaktice velké zmiňuje o obsahu tzv. knížek historie, v nichž zaujímají důležité místo dějiny biblické. V dnešních učebnicích dějepisu pro 5. roč. ZŠ je učivo o biblí zastoupeno jedinou kratičkou zmínkou. Povědomí o biblických dějinách a o biblí by mělo patřit k základům vzdělání každého kulturního člověka tím spíše, že evropská kultura stojí na křesťanských základech. Nebojme se a poučme se v biblických dějinách křesťanství. Bude to velmi užitečné zejména pro učitele dějepisu, protože bude schopen svým žákům zasvěceněji vyložit učivo o počátcích křesťanství v říši Velkomoravské, o náboženském obsahu husitství, o svatováclavské tradici, která prolíná celými českými dějinami. Upozorňujeme žáky také na zajímavosti

regionálních dějin, které byly v minulosti opomíjeny. Např. činnost vyvíjenou ve starobrněnském klášteře zejména za opata Nappa je možno pokládat za skvost kulturních dějin na Moravě 19. století.

K výrazným vyučovacími zásadám J. A. Komenského patří odstraňování všeho nepotřebného, co vlastní výuku rozměňuje, oslabuje nebo jí dokonce škodí. J. A. Komenský doslova říká: "..... když se na stromě jedna ratolest očesne, ostatní rostou tím mocněji". Tato zásada přímo vybízí učitele dějepisu, aby oprostil žáky od všeho, co zbytečně zatěžuje jejich paměť a znesnadňuje nebo mate jejich chápání. Dnes už je dějepis osvobozen od ideologické zaujatosti, drží se historických faktů, je oproštěn od falešného třídního hlediska, které deklasovalo tento předmět na služebníka marxistické ideologie. Dějepisné kapitoly o vítězství pracujícího lidu nad reakcí, o generálních liniích nejruznějších sjezdů KSČ a KSSS, o bratrské pomoci vojsk Varšavské smlouvy atd. už zašly na své vlastní nepravdy. Ovšem z těchto nezlobivých bodů "historických" lze se rozrostly nitky ideologického balastu, který nenápadně, ale sveřepě setrvává v našem myšlení. Nejde jen o lež o okupaci Československa v r. 1968, ale jde i o učivo o vzniku Varšavské smlouvy a v důsledku toho i o zdeformovaný náhled na Severoatlantický pakt NATO. Nejde jen o zjištění, že komunismus selhal, ale jde také o přehodnocení VŘSR, o správný pohled na vznik Československa. A ani tady se kruh neuzavírá. Stačí malé zamýšlení a učitel dějepisu si uvědomí sílu pravdy, kterou nutno prosazovat a vedle toho i množství skutečností, které nutno z výuky odstraňovat. Jestliže se naše dějepisná výuka bude ubírat cestou historických faktů a zcela se oprostí od ideologických zátěží, naplní se přesně slova J. A. Komenského: "... když se na stromě jedna ratolest očesne, ostatní rostou tím mocněji". To co by se mělo ve vědomí našich žáků rozrůstat, je prosté poučení z dějin, na jehož základě by se utvářelo humanistické a demokratické vědomí člověka.

"Uspořádat učení tak, aby se nemohlo zapomínat - aby jedno z druhého vyrůstalo, znáti všeho příčiny. Všemmu vyučováno budíž po příčinách". Této zásady J. A. Komenského by měli být pamětlivi autoři nových učebnic dějepisu a koncipovat je tak, aby žáci mohli sledovat příčinné vazby a právě o ně opřít svou paměť. Např. Josef II. zrušil 1781 nevolnictví, v důsledku toho nastal příliv českého obyvatelstva z venkova do měst a v počestěných městech tak mohl začít proces národního obrození. Jiný příklad z ruských dějin. Když Petr Veliký zvítězil ve válce nad Švédy, chtěl si pojistit pobřeží Baltského moře, a proto udržoval silné loďstvo a vybudoval na severu nové carské sídlo Petrohrad. Takovéto kauzální šablony jsou oporou dětské paměti a posilují logické myšlení.

"Člověk si nejpevněji zapamatuje to, čemu učí jiné!" Další moudrost našeho "učitele národů" byla už mnohokrát ověřena zkušeností, a přece na ni tak často zapomínáme. Děti by občas měly vystupovat v roli učitelů. Dávejme jim k tomu příležitost.

"Schola ludus" - tisíckrát proklamovaná zkušenost J. A. Komenského. avšak tak málo uskutečňovaná přímo ve škole. I drobná dramatizace v dějepisném vyučování přináší své cenné plody. Může to být hádanka, může to být soutěž, při níž děti uplatňují svou tvůrčí invenci a dramatické schopnosti. Žáci mohou představovat různé historické postavy, případně pronášet různé historické výroky nebo se zmiňují o různých pozoruhodnostech té určité doby. Ostatní žáci zábavným způsobem rozpoznávají souvislosti, určují jméno historické postavy, letopočet události, místo historického děje apod. S troškou lítosti vzpomínáme na staré osvědčené stupinky, které byly jakoby sfovené k dětským hrám. Učitel, který svou vynalézavost zaměří směrem k dětským didaktickým hrám, udělá velmi užitečnou službu dětem, vyučovacímu předmětu i svému vlastnímu pedagogickému růstu.

Pokud jde o "cvičení mládeže podle stupňů věku lidského", dočítáme se v díle J. A. Komenského, že po vzdělání a výchově "v klíně mateřském, ve škole obecné, latinské a v akademii" má být završením celého vývoje mladého člověka cestování po světě. V systému socialistického školství se s cestováním téměř vůbec nepočítalo. O to vážněji by se tento moment Komenského výchovného systému měl brát na vědomí dnes a měl by se promítnout do nového pojetí našeho školství.

Učitelé byli komunistickým režimem příliš násilně formováni a direktivně řízeni. Nyní, když mohou a mají jednat samostatně, někteří z nich nejsou pro toto svobodné počínání náležitě způsobilí, neovládají techniku samostatného rozhodování. Dovolávají se instrukcí, pokynů, metodických příruček. Dochází ke konfliktním situacím. Když se obrátíme o radu k J. A. Komenskému, nacházíme tuto vzácnou myšlenku: "Nešťastné příručky, zhoubné mrhání času. Z jakého důvodu vynikají nad vás vzděláním Italové, Španělé, Francouzi, Angličané, Belgičané a jiní!? Nečtou knížечky, nýbrž knihy."

Tento náhled J. A. Komenského na důkladnost vzdělání poznáváme i z Masarykovy interpretace Komenského myšlenek: "Učitelstvo stůně metodikou. To všechno metodikaření nemá mnoho smyslu. Metodě se každý nejlepe naučí prací. Hlavní, čeho učitel potřebuje, je znalost předmětu". J. A. Komenský i T. G. Masaryk vyslovili jasně své názory a je na nás, abychom pochopili a porozuměli.

Náš národ byl poraněn na místě nejzranitelnějším - utrpěla naše morálka. Morálka je právě ta hodnota, které je nám nejvíce zapotřebí. "Učit lidi důstojnosti je povinností těch, kteří vzdělávají." V tomto myšlenkovém posekství J. A. Komenského je možno spatřovat posláni naší současné školy. Jestliže se učitelům bude dařit "učit lidi důstojnosti", učiní dost pro budoucnost naší země.